

Een metafysisch bewustzijn

Over: een verklaring zoeken: D'haen, Morante, Meeuse,

Over: metafysische vragen: Handke, Heaney, Michel, Valéry, de Vos

Over: mysterie van het leven: Pessoa

'Om de leegte van zijn leven te vullen heeft de mens een verlangen naar kennis. Hij wil de wereld kennen om deze naar zijn behoeften en wensen in te richten. Dit is hem in de loop van de geschiedenis via praktische kennis, wetenschap en techniek steeds meer gelukt. Hiermee kunnen zijn praktische en theoretische problemen spelenderwijs opgelost worden. Maar de bestaanszekerheid en materiële en sociale veiligheid die hieruit voortkomen geven hem nog geen garantie, dat hij greep heeft op de belangrijkste vragen, die het leven stelt. Hij zoekt niet alleen naar kennis, maar ook naar betekenis. Hij kan het niet laten om existentiële kwesties aan te roeren en hierover vragen te stellen: 'Waar kom ik vandaan?', 'Waar ga ik heen?', 'Hoe moet ik mijn leven inrichten?', 'Welke verwachtingen kan ik hebben van mijn leven'? Kortom, wat is het doel en de zin van mijn leven en van het leven in het algemeen?

De mens is dus niet alleen een 'experimenteel dier', dat op basis van ervaring zijn leven opbouwt, maar hij is ook een 'metafysisch dier', dat het niet kan laten vragen te stellen over zijn eigen leven en het leven in het algemeen. Juist op dit terrein heeft zijn verbeeldingskracht een netwerk van betekenissen geschapen, die het leven voor hem dragelijk hebben gemaakt. Door middel van mythen, religies en godsdiensten, alsook van filosofieën heeft hij uiting gegeven aan zijn zoeken naar een antwoord op de belangrijkste levensvragen' (Koek G. 1993,45).

Christine D'haen (1923-2009) - De vraag naar het waarom

In de ogen van de Vlaamse dichteres en biografe Christine D'haen is er is een groot verschil tussen een wetenschappelijke en een existentiële vraag.

'De wetenschappelijke vraag is: hoe. Toch bestaat voor elke mens het waarom (waardoor, waartoe?) Que sommes-nous, d'où venons, où allons-nous? De vraag hoe is een verstandsvraag, waarom is existentieel. Die vraag is onbeantwoordbaar. Maar erover dromen is noodzakelijk voor de psyche' (D'haen Chr.2004, 642)

Peter Handke (1934) - Metafysische vragen

Voor de schrijver Peter Handke zijn metafysische vragen onbeantwoordbaar; daarom blijven het vragen tijdens heel ons leven.

'De zogenaamde metafysische vragen (ja, het waren altijd vragen, en het zijn altijd vragen gebleven) waren er allemaal al in de kinderjaren; en ze hielden hem, zij het ook zelden, nog steeds bezig: het begin van de tijd, het Ik, de ander, de andere plaats, het hier en nu als louter droombeeld' (Handke P. 1984, 83).

Seamus Heaney (1939) - Onze spirituele hoogte en diepte

De dichter en literatuurcriticus Seamus Heaney citeert een gedicht van de Ierse dichter, toneelschrijver en essayist Yeats (1865-1939) en ziet hierin niet alleen een beschrijving van het weer, maar ook een uiting van een metafysische behoefte.

'Dit is een buitengewoon levendige weergave van een kramp van bewustwording, een moment van blootgesteld worden aan de totale dimensies van wat Wallace Stevens eens noemde onze 'spirituele hoogte en diepte'. De turbulentie van de regels dramatiseert een

plotselinge vrees dat er geen schuilplaats is, dat het individuele mensenleven niet kan worden beschermd tegen de ijzige kou van de sterren. De kwetsbaarheid van de geest, de huivering voor de oneindige ruimte en de verwarring tegenover de onverbiddelijke inquisitie die ze vertegenwoordigen –dat alles is gelijktijdig aanwezig’ (Heaney 1996, 131).

Piet Meeuse (1947) - Lege transcendentie

In de bespreking van het hoofdstuk over de mirakelspelen bij Harry Mulisch zegt Meeuse, dat Mulisch op zoek is naar een werkelijkheid die niet meer verhelderd kan worden, die geen achtergronden meer heeft omdat zij zélf achtergrond en helderheid is: de bodem van de hoge hoed waarin de konijnen huizen.

‘Want als je inziet dat een verschijnsel als ‘geloof’, en de behoefte aan een geloof, is terug te voeren op het ongrijpbare, maar reële transcendentie die we zelf produceren – en die ook na de verdwijning van de goden blijft bestaan-, waarom zou je dan de vacante ruimte die achterblijft niet kunnen opvullen met verhalen die dit eigenaardige proces (deze ‘procedure’) zelf zichtbaar te maken.

Dat is wat Mulisch heeft gedaan, en dat resulteerde in verhalen waarin het existentiële probleem van het geloof geen enkele rol speelt (omdat dát nu juist verplaatst is van het vertelde naar het meta-niveau van het vertellen en het schrijven zélf; hij speelt met het geloof van de lezer).

Dat onderscheidt hem van schrijvers als Reve en Kellendonk: waar hun ironie wanhoop uitdrukt, omdat hun verlangen naar een ‘hogere werkelijkheid’ botst met hun onvermogen om erin te geloven, is Mulisch’ ironie speels en opgewekt van karakter omdat voor hem de menselijke realiteit altijd het enige uitgangspunt is geweest. Hij heeft leren spelen met die ‘lege transcendentie’ waar anderen alleen maar mee kunnen worstelen’ (Meeuse P. 1999, 136-137).

K.Michel (1958) - Het wezen achter de verschijning

In zijn bundel ‘Mooi, maar dat is het woord niet’ bespreekt Rutger Kopland de poëzie van K.Michel. Kopland begint zijn analyse met het volgende gedicht van Michel, waarin de wereld van de filosofie wordt opgeroepen:

In de academie

*‘De leerling stond op en sprak
Eeuwen en eeuwenlang
Hebben wij in de schaduw van de geest geleefd
Hebben wij gedacht
Dat het verstand de wereld spiegelt
Dat de dingen aan een naam gehoorzamen
Dat in het lichaam een innerlijk huist
Dat het wezen ergens achter de verschijning
In de diepte schuilt’*

(Michel K. in: Kopland R. 1998, 67).

Elsa Morante (1912-1985) - Zoeken naar een verklaring

Volgens de schrijfster Elsa Morante is de mens een wezen dat een verklaring zoekt voor zijn leven.

‘De mensen zijn van nature geneigd zich een verklaring te zoeken voor de wereld waarin ze geboren zijn. Dat onderscheidt hen van de andere schepsels. Elk individu, ook de minst intelligente en zelfs de laagste paria, legt van jongs af de wereld op de een of andere manier uit. En zo past hij zich aan het leven aan, anders zou hij gek worden’ (Morante E. 1982, 410).

Fernando Pessoa (1880-1935) - Wat zich niet laat zien

De Portugese dichter en essayist Fernando Pessoa zoekt het mysterie van het leven in het leven zelf en niet daarbuiten.

*‘Het mysterie der dingen, waar is dat?
Waar is het, dat het zich niet laat zien
Althans om te tonen dat het mysterie is?
Wat weet de rivier hiervan en wat de boom?
En ik die niet meer ben dan zij, wat weet ik ervan?
Telkens als ik naar de dingen kijk en denk aan wat de
Mensen er van denken,
Lach ik zoals een koele bergbeek klatert over stenen.*

*Want de enige verborgen zin der dingen
Is dat ze geen enkele verborgen zin hebben.
Het is vreemder dan alles wat vreemd is,
Vreemder dan de dromen van alle dichters
En de gedachten van alle filosofen,
Dat de dingen werkelijk zijn wat ze lijken te zijn
En dat er niets te begrijpen valt.*

*Ja, dat hebben mijn zintuigen helemaal alleen geleerd:
De dingen hebben geen betekenis, ze bestaan.
De dingen zijn de enige verborgen zin der dingen.*
(F. Pessoa, Gedichten. Amsterdam 1987, 107)

Paul Valéry (1871-1945) - Een overbodige constructie

Volgens de Franse dichter en essayist Paul Valéry is metafysica een overbodige constructie van het denken.

‘Ontneem de metafysica al haar favoriete en speciale begrippen, heel haar traditioneel vocabularium en wellicht zult u constateren, dat u het denken niet heeft verarmt. U heeft het wellicht, integendeel, ontlast en verjongd en u heeft zich ontdaan van de problemen van anderen om nog slechts van doen te hebben met uw eigen moeilijkheden en uw

verbazingen die niemand iets verschuldigd zijn en waarvan u werkelijk en direct de intellectuele stimulans ervaart' (Valery P. 1987, 139).

Marjoleine de Vos (1957) - Vreemder dan alles wat vreemd is

Je moet naar de wereld kijken zonder te denken, zonder hier een metafysica of religie aan te verbinden. De dichteres en essayiste Marjoleine de Vos verwijst naar Kopland met zijn gedichten over het 'grensland'.

'We hebben de neiging om te denken dat metafysica en religie juist voortkomen uit verwondering, uit een diep besef van raadselachtigheid, van mysterie. Omdat we niet in staat zijn te begrijpen waarom we leven, waarom de zon zo onwaarschijnlijk op de herfstbladeren schijnt, waarom de wereld bestaat, daarom veronderstellen we goden, oorzaken, samenhangen, bedoelingen.

Dat leek me altijd een heel aannemelijke verklaring, Het is zó onwaarschijnlijk dat wij er zijn, dat alles er is, dat men ooit gedacht heeft, daar zit iets achter, een scheppende geest, een begin, een samenhang. En het is zó onvoorstelbaar dat wij, die zelf leven, denken, zien, zomaar uit deze wereld kunnen verdwijnen, dat ons verlangen een wederopstanding en een onsterfelijke ziel heeft geschapen, waardoor we zorgeloos dat einde tegemoet kunnen zien: het zal geen einde blijken te zijn [...].

Maar eigenlijk zeggen dichters als Caeiro en Kopland dat je, als je zulke dingen aanneemt, je je niet genoeg verwondert. Je heft de verwondering op door met verklaringen te komen, je kijkt niet naar wat er is maar praat over wat je verzint, je wilt bedoeld zijn en niet per ongeluk ontstaan – en daarmee verklein je in feite het raadsel. Want het vreemdste, 'vreemder dan alles wat vreemd is' is dat er niets valt te begrijpen en dat alles werkelijk is zoals het lijkt.

Het hele leven is vreemd –maar dat vind je meestal helemaal niet. Zou behoefte aan zingeving ook zoiets zijn, gebrek aan aandacht voor wat er gewoon is? (Vos de M. 2008).